

O różnorodności nazw określających migrantów – na materiale leksykograficznym¹

Zur Vielfalt von Bezeichnungen für Migranten am lexikographischen Material

Das Ziel des Beitrags ist die Darstellung der lexikalischen Mittel, mit denen die Migranten in der Geschichte der polnischen Sprache bezeichnet wurden. Die Grundlage des Textes bildet eine quantitative Analyse, die von der Autorin durchgeführt wurde. Das Forschungsmaterial besteht aus 73 Lexemen, die anhand von 12 Wörterbüchern der polnischen Sprache gesammelt wurden. Es ist zu betonen, dass die erwähnten Lexika sowohl altpolnische als auch moderne Lexeme beinhalten. Der Schwerpunkt wurde hier auf die Beispiele gelegt, welche in drei Wörterbüchern gefunden wurden: „Słownik języka polskiego” herausgegeben von Zdanowicz u. a. (19. Jahrhundert), „Słownik języka polskiego” von Jan Karłowicz, Adam Kryński und Władysław Niedźwiedzki (20. Jahrhundert) sowie „Słownik języka polskiego” herausgegeben von Witold Doroszewski (20. Jahrhundert). In den oben genannten Wörterbüchern findet man nämlich die größte Anzahl an Bezeichnungen für Migranten. Die in diesem Beitrag dargestellten Überlegungen beziehen sich nicht nur auf die lexikalische Ebene, sondern auch auf historische und gesellschaftliche Beweggründe, die zu der Entstehung neuer Bezeichnungen dieser Art beigetragen haben.

Schlüsselwörter: Denotation, Konnotation, Lexikografie, Migranten, Sprachwörterbücher des Polnischen

About the Diversity of Names Describing Migrants – On Lexicographical Material

The purpose of this article is to present the vocabulary describing migrants over the history of the Polish language. The author conducts quantitative analysis and describes chosen expressions. The research material consists of 73 lexemes collected from 12 dictionaries of the Polish language. It should be emphasized that the dictionaries mentioned contain both Old Polish and modern lexemes. The emphasis here was placed on the examples found in three dictionaries: „Słownik języka polskiego” edited by Zdanowicz et al. (19th century), „Słownik języka polskiego” by Jan Karłowicz, Adam Kryński and Władysław Niedźwiedzki (20th century) and „Słownik języka polskiego” edited by Witold Doroszewski (20th century). The dictionaries mentioned above contain the largest number of names referring to migrants. The considerations presented in this paper not only refer to the lexical level, but also to historical and societal motivations that have contributed to the emergence of new terms of this kind.

Keywords: denotation, connotation, lexicography, migrants, dictionaries of Polish language

Author: Paulina Kaźmierczak, University of Lodz, ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź, Poland, e-mail: paulina.kazmierczak@unilodz.eu

Received: 13.2.2019

Accepted: 5.9.2019

¹ Niniejszy artykuł zawiera fragmenty pracy magisterskiej pt. „Od cudzokraina do uchodźcy, czyli o rozwoju leksemów określających migrantów w historii polszczyzny”, przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Danuty Kowalskiej i obronionej w roku 2018 w Zakładzie Historii Języka Polskiego Instytutu Filologii Polskiej i Logopedii Uniwersytetu Łódzkiego.

1. Wprowadzenie

Obraz cudzoziemca² w polszczyźnie można badać, pozyskując materiał z różnych źródeł. Należą do nich m.in. przekazy medialne, literatura, teksty piosenek. Jednak najbardziej obiektywnym i przekrojowym sposobem gromadzenia danych jest analiza leksyki notowanej w źródłach leksykograficznych. Weryfikacja znaczenia określeń dotyczących migrantów w publikacjach obejmujących kilka okresów rozwoju języka skłania do refleksji nad różnorodnością zebranych nazw. Odmienność dotyczy nie tylko formy, lecz również pochodzenia słownictwa, a także ewolucji jego warstwy denotatywnej i konotatywnej. Nie sposób rozpatrywać ową leksykę jedynie dychotomicznie – jako nacechowaną pozytywnie bądź negatywnie. Pojawia się bowiem podział kategoryzujący przybyszów w zbiorowości, zgodnie z powodem ich migracji, krajem pochodzenia, wyznaniem lub kolorem skóry, niezależnie od indywidualnych cech danej jednostki. Wieloaspektowość owej systematyzacji powoduje, iż trudno wyznaczyć ramy, w jakich powinno się zamknąć analizę wyrazów określających migrantów.

Powodem stosowania wciąż nowych leksemów jest chęć podkreślenia odmienności migrantów na wielu płaszczyznach. Paradoksalnie celem takiego działania jest nie tyle deprecjonowanie osób zmieniających miejsce pobytu, co dowartościowanie rodzimych mieszkańców kraju. Dzieje się to za sprawą obecnej w kulturze opozycji swój-obcy, która polega na negowaniu znaczenia tego, co zewnętrzne, odległe. Wprost proporcjonalnie do owej aktywności wzrasta poziom akceptacji własnej tożsamości kulturowej i związanych z nią obyczajów (por. Zamojska 2013: 191–192). Warto zauważyć, iż wszelkie badania komparatywne obejmujące obce kultury są dokonywane przez pryzmat uczestnika określonej wspólnoty, którego przynależność – mimo prób dokonywania obiektywnej oceny – warunkuje przyjęte wzorce interpretacyjne. Analizy wymagają zatem uprzedniego zapoznania się z własnym dziedzictwem, bowiem polegają na poszukiwaniu źródeł indywidualnej tożsamości, które nie sposób znaleźć bez uświadomienia sobie, co warunkuje postawę badacza w jego rodzimej kulturze (por. Sójka 2005: 100).

Inną przyczyną trudności poznawczej dotyczącej opisu grupy społecznej, jaką stanowią obcokrajowcy, jest potrzeba funkcjonowania człowieka w uporządkowanej rzeczywistości. Ów imperatyw powoduje, iż zarówno w języku, jak i w świadomości kulturowej jego użytkowników powstaje prototyp, czyli wzorzec, zjawisko typowe. Wokół niego natomiast nadbudowana zostaje sieć skojarzeń ułatwiających klasyfikację danego elementu otoczenia do konkretnej grupy, co określane jest mianem stereotypizacji. Ową tendencję społeczną można – za Renatą Grzegorzyczkową – odnieść do metody badania słownictwa przy pomocy pól semantycznych (por. Grzegorzyczkowa 2012: 11–16). Również w tym przypadku występują bowiem określenia centralne,

² W niniejszym artykule leksemy *obcokrajowiec*, *cudzoziemiec*, *migrant*, *przybysz* są używane synonimicznie.

stanowiące swoistą podstawę, jak i peryferyjne – nawiązujące do głównego leksemu. Według Ryszarda Tokarskiego pole lekсыkalno-znaczeniowe to nie tylko słownictwo powiązane relacjami definicyjnymi, ale także zbiór tworzący hierarchię (Tokarski 1984: 11). Na przestrzeni wieków tworzy on system, którego pełna analiza wymaga, oprócz weryfikacji związków semantycznych, dokonania liczbowego zestawienia wyrazów stosowanych w rzeczywistości językowej ówczesnej społeczności. Obliguje to do połączenia badań dotyczących semantyki z analizą ilościową, co stanowi cel niniejszego artykułu.

2. Cudzoziemiec w ujęciu leksykograficznym

Ze względu na kilka płaszczyzn, w obrębie których można podejmować badania, przy wyborze materiału posłużono się metodą pól semantycznych. W centrum analizy umieszczono nazwę *migrant*. W podziale wyrazów peryferyjnych skupiono się na lekсыce dotyczącej osób zmieniających miejsce pobytu lub będących w drodze do jakiegoś celu. Zrezygnowano z nazewnictwa wskazującego na odmienność wyznaniową, np. *innowierca*, a także z wyrazów ukazujących wędrowkę jako proces bez określonego punktu finalnego – *włóczęga*, *wagabunda*. Przyczyną podjęcia tej decyzji była konieczność ilościowego oraz jakościowego ograniczenia analizowanego materiału, tak aby lekсыka stanowiła kontekst poznawczy wobec współczesnego dyskursu dotyczącego migrantów.

Zgodnie z wybranymi kryteriami zgromadzono 73 określenia. Korpus badawczy obejmuje dwanaście publikacji leksykograficznych. W celu usystematyzowania analizy słowniki podzielono na cztery okresy: staropolski – „Słownik staropolski” (SSTP) wydawany w latach 1953–2002, „Słownik polszczyzny XVI wieku” (SP XVI) tworzony od 1966 roku, „Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i 1. poł. XVIII wieku” (ESJP XVII), którego redakcję i aktualizację nadzoruje Pracownia Historii Języka Polskiego XVII i XVIII wieku IJP PAN; nowopolski – „Słownik języka polskiego” Samuela Bogumiła Lindego (SL) drukowany w latach 1807–1814, „Słownik języka polskiego” pod redakcją Aleksandra Zdanowicza i innych (SWil) z 1861 roku, „Słownik języka polskiego” Jana Karłowicza, Adama Kryńskiego i Władysława Niedźwiedzkiego (SW) z lat 1900–1927; współczesny (druga połowa XX wieku) – „Słownik języka polskiego” pod redakcją Witolda Doroszewskiego (SJPD) wydawany w latach 1958–1969, „Słownik języka polskiego” Mieczysława Szymczaka (SJPSz) redagowany w latach 1978–1981, „Słownik współczesnego języka polskiego” Bogusława Dunaja (SWJP) z 1996 roku; współczesny (XXI wiek) – „Inny słownik języka polskiego” Mirosława Bańki (ISJP) wydany w 2000 roku, „Uniwersalny słownik języka polskiego” pod redakcją Stanisława Dubisza (USJP) z 2003 roku, „Wielki słownik języka polskiego” Piotra Źmigrodzkiego (WSJP) dostępny online. Zebraną i uporządkowaną alfabetycznie lekсыkę wraz z uwzględnieniem notowania poszczególnych wyrazów w analizowanych publikacjach przedstawiono w poniższej tabeli.

LEKSEM	S STP	SP XVI	ESJP XVII	SL	SWil	SW	SJP D	SJP Sz	SW JP	IS JP	US JP	WS JP
AZYLANT	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+
AZYLOWIEC	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
BANIT	-	-	-	+	+	+	-	-	-	-	-	-
BANITA	-	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+
BANNITA	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
BARBAR	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
BARBARUS	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
BARBARZYNIEC	-	-	-	+	+	+	+	-	-	-	-	-
BARBARZYŃCA	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+
CUDZOKRAIN	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
CUDZOKRAJOWIEC	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
CUDZOPANIEC	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-
CUDZORODAK	-	-	-	+	+	+	-	-	-	-	-	-
CUDZORODZIEŃ	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
CUDZOSTRONNY	-	-	-	+	+	+	-	-	-	-	-	-
CUDZOWŁOŚCIEC	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-
CUDZOZIEMCA	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
CUDZOZIEMIANIN	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
CUDZOZIEMIEC	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
CUDZOZMIENŃCA	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
CUDZY	-	+	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-
DIPIS	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	+	-
EKSPATRIANT	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	+	-
EMIGRANT	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+
FORESTER	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
FORESTJER	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
FORYSZTER	-	-	-	+	-	+	-	-	-	-	-	-
GOŚĆ	+	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-
GOŚCI	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
IMIGRANT	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+
IMMIGRACJA	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
IMMIGRANT	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
INNOPLIEMNIENNIK	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-
INNOSTRONNY	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
INNOZIEMIEC	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
KOLONISTA	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+
NIETUTEJSZY	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-

LEKSEM	S STP	SP XVI	ESJP XVII	SL	SWil	SW	SJP D	SJP Sz	SW JP	IS JP	US JP	WS JP
OBCOKRAJOWIEC	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+
OBCOPEMIENIEC	-	-	-	-	-	+	+	+	-	-	+	-
OBCOPEMIENNIK	-	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-
OBCOPODDANY	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
OBCY	-	+	-	-	-	-	+	+	+	-	+	-
ODMIANEK	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
ODMIANIEC	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
ODMIENIEC	-	-	-	+	+	+	-	-	-	-	-	-
ODMIENNIK	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
ODSZCZEPIENIEC	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	-
OSADNIK	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+
OSIEDLENIEC	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	-
POSIELENIEC	-	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-
PRZESIEDLCA	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-
PRZESIEDLENIEC	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+
PRZYBYCIEŃ	-	+	-	+	+	+	-	-	-	-	-	-
PRZYBYLEC	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
PRZYBYSZ	-	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+
PRZYCHODCA	+	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-
PRZYCHODZIEŃ	+	+	-	+	+	+	+	+	-	-	+	-
PRZYCHODŹCA	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
UCHODNIK	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
UCHODZIEN	-	-	-	+	+	+	-	-	-	-	-	-
UCHODŹCA	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+
WYCHODZIEC	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-
WYCHODZIEN	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-
WYCHODŹCA	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	-
WYGNANIEC	+	-	+	+	+	-	+	+	+	+	+	-
WYSIEDLENIEC	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	-
ZAGRANICZEK	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-
ZAGRANICZNIAK	-	-	-	-	-	-	+	-	+	+	-	+
ZAGRANICZNIK	-	-	-	+	+	-	+	+	+	+	+	+
ZAMIEJSCOWY	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	-
ZAWITALEC	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-
ZESŁANIEC	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	-
ZESŁANNIK	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-

Tab. 1. Określenia nazywające migrantów zgromadzone na podstawie materiału leksykograficznego

W tabeli zebrano 17 określeń (23% wszystkich leksemów), które pojawiają się w ponad połowie leksykonów. Większość z nich występuje również we współczesnej polszczyźnie, jednak zdarzają się wyjątki, np. *przychodzień* lub *wychodźca*. Kolejna grupa to pojęcia znajdujące się w sześciu słownikach. Należą do nich dwa leksemy (3%) – *barbarzyńca* i *osiedlenie*. Najliczniejszy zbiór, bo gromadzący aż 54 nazwy (74%), uwzględnia leksemy obecne maksymalnie w pięciu publikacjach. Należą do nich wyrazy przestarzałe, przejęte z innego języka pod wpływem sytuacji historycznej lub społecznej.

Omówione zależności dowodzą, iż wprowadzenie do języka wyrazów określających migrantów przysparzało jego użytkownikom wiele trudności. Świadczy o tym nie tylko synonimiczność leksyki oraz jej zróżnicowanie niejednokrotnie dotyczące głównie pochodzenia lub nacechowania, ale także czasowość notowania niektórych wyrazów. Powodem owej sytuacji był wpływ obcej kultury i odmiennej mowy, czego przykładem jest leksem *forester* zapożyczony z języka włoskiego w okresie częstych związków politycznych, społecznych, a tym samym lingwistycznych między Polską a Italią, czyli w XVI wieku. Definicja wspomnianego określenia notowana jest w „Słowniku polszczyzny XVI wieku”: *forester* – ‘cudzoziemiec (wł. *forestiero*)’ (Mayenowa 1973: 97), a także w „Słowniku języka polskiego” pod redakcją Samuela Bogumiła Lindego, w którym występuje forma *foryster* o tym samym znaczeniu (Linde 1807: 656) oraz w tzw. „Słowniku warszawskim” w wariantcie fonetycznym *forestjer* (Karłowicz et al. 1900: 761).

Inną przyczyną chwilowego zaistnienia określonej leksyki w polszczyźnie była sytuacja historyczna. Wpływała ona na kierunek, z którego pochodziło nowe słownictwo, czego przykładem jest wyraz *innostronny*. Został on przejęty z języka rosyjskiego – *иностранец*. Stanowi efekt, powszechnej w okresie zaborów, rusyfikacji. Nazewnictwo musiało określać ludność przesiedlaną w wyniku działań wojennych – w „Słowniku warszawskim” *posieleniec* to ‘skazany na osiedlenie w Rosji’ (Karłowicz et al. 1908: 739), natomiast w „Słowniku języka polskiego” pod redakcją Witolda Doroszewskiego to ‘polityczny zesłaniec, skazany przez władze carskie na przymusowy pobyt na wschodnich terenach Rosji, zwłaszcza na Syberii’³. Pojawiało się także słownictwo nazywające tych, którzy nie chcieli wracać do ojczyzny po zakończeniu działań zbrojnych, co notują w swoich słownikach Mieczysław Szymczak (1978: 371–372) i Stanisław Dubisz (2003: 614) – *dipis* to ‘osoba, która wywieziona na przymusowe roboty przez hitlerowskie Niemcy (głównie z Europy Wschodniej) nie wróciła do kraju po zakończeniu II wojny światowej i korzystała z opieki organizacji międzynarodowych (umieszczona w specjalnych obozach dla przesiedleńców)’. W przytoczonym przykładzie wartość dziejową podkreśla zróżnicowanie kwalifikatorów z potocznego, który zamieszczono przed objaśnieniem znajdującym się w „Słowniku języka polskiego” Szymczaka, na historyczny w publikacji Dubisza.

³ Por. <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/posieleniec;5478339.html>, data dostępu: 13.11.2018.

Interesujący przypadek stanowią dwa leksemy, które notuje dokładnie połowa słowników. Są to wyrazy *osiedleniec* i *barbarzyńca*. Pierwszy z nich wskazuje na związek między majątkiem w postaci posiadanego terenu, a funkcjonowaniem we wspólnocie mieszkańców, co nawiązuje do tradycji szlachty ziemiańskiej (por. Urbańczyk 1969: 640). Warto też podkreślić, iż oprócz szansy na włączenie do grona mieszkańców, ów leksem zwraca uwagę na fakt osiedlenia, czyniąc z niego element charakteryzujący przybysza, o czym świadczy zastosowanie formantu *-ec*, typowego dla nosicieli cech. Wyraz określa zarówno osobę w rozumieniu podmiotowym, która dobrowolnie osiedla się na danym obszarze, jak i człowieka traktowanego przedmiotowo, osadzanego wbrew jego woli. Semantyczna warstwa nazwy przetrwała do czasów współczesnych, co potwierdza zestawienie definicji z tzw. „Słownika warszawskiego”: *osiedleniec* – ‘ten, którego osiedlili albo który się osiedlił, kolonista’ (1904: 844) oraz z „Uniwersalnego słownika języka polskiego” *osiedleniec* – *książk*. ‘ten, kto się osiedlił lub kogo osiedlono na jakichś terenach; osadnik’ (2003: 273).

Opisany leksem można uznać za swoisty łącznik między tym, co rodzime i obce, gdyż zakorzenienie w nowej ojczyźnie umożliwia zajmowaną w niej ziemia. Ów przejściowy charakter dotyczy także wyrazu *barbarzyńca*. Jednak tym razem element spajający nie jest materialny. Trudno go również jednoznacznie wskazać, bowiem leksem cechuje zmienność zależna od analizowanego znaczenia. W przypadku definicji określanej mianem *dawnej* – ‘człowiek spoza grecko-rzymskiej, a później chrześcijańskiej cywilizacji’ – łączliwość można upatrywać w samym osadzeniu w kulturze. Z kolei wyjaśnienie *etnograficzne*: ‘człowiek pierwotny w drugiej fazie ewolucyjnego rozwoju po okresie dzikości, a przed okresem cywilizacji’ podkreśla, iż opisany etap jest – w wymiarze dziejowym – doświadczeniem wszystkich jednostek, co powoduje, że każde, również metaforyczne, wykorzystanie leksemu nosi znamiona wspólnotowości. Trzecia definicja określona jako *książkowa* – ‘człowiek nieobeznany z zasadami i normami danej kultury lub dziedziny życia’ – ukazuje niezrozumienie dla różnic obyczajowych – zarówno ze strony autochtonów, jak i przybyszów. Ostatnie wyjaśnienie ma charakter nie tylko *książkowy*, lecz również *pejoratywny*, bowiem dotyczy ‘człowieka okrutnego i bezwzględного, w skrajny sposób naruszającego normy etyczne i moralne’⁴. W tym przypadku obie strony – nazywanego i nazywanego – łączy możliwość odniesienia się do konwencji społecznej obecnej w postaci praw i wartości respektowanych w relacjach międzyludzkich. Ogólnym spoiwem – analogicznym do zasiedlanej ziemi – jest możliwość ustosunkowania się do norm, obyczajów i kultury panujących na danym terenie poprzez akceptację, negację, próbę zrozumienia lub wolę odrzucenia.

Na uwagę zasługuje także 17 leksemów o ponadprzeciętnej częstotliwości notowania. Należą do nich kolejno: *cudzoziemiec* – 12; *osadnik* – 11; *przybysz* – 10; *banita*, *emigrant*, *kolonista*, *wygnaniec* – 9; *imigrant*, *przychodzień*, *zagranicznik*, *zesłaniec* – 8;

⁴ Por. http://www.wsjp.pl/do_druku.php?id_hasla=52180&id_znaczenia=0, data dostępu: 13.6.2018.

gość, obcokrajowiec, przesiedleńca, uchodźca, wychodźca, zamiejscowy – 7. Warto zauważyć, iż pierwszy z wymienionych wyrazów uwzględniony został we wszystkich słownikach, a ponadto występuje również jako pojęcie prawne, urzędowe – od przełomu XIX i XX wieku synonimicznie z *obcokrajowcem*. Niestety w przekazach medialnych ów leksem zyskuje nacechowanie pejoratywne ze względu na błędne wykorzystywanie go w kontekście migrantów zarobkowych, którzy z racji swojego statusu posiadają więcej praw niż cudzoziemcy – m. in. możliwość podjęcia pracy lub uchodźców – przedstawianych jako zagrożenie (por. Grzymała-Każłowska 2007: 50–57).

3. Analiza ilościowa – wybrane leksykony

Oprócz częstotliwości występowania określonej leksyki warto przedstawić także obecność słownictwa nazywającego przybyszów w każdym z analizowanych słowników. Najwięcej wyrazów stosowanych wobec osadników zanotowano w: „Słowniku języka polskiego” pod redakcją Aleksandra Zdanowicza i innych – 30, „Słowniku języka polskiego” Jana Karłowicza, Adama Kryńskiego i Władysława Niedźwiedzkiego – 49 oraz „Słowniku języka polskiego” pod redakcją Witolda Doroszewskiego – 31. Warto zwrócić szczególną uwagę na leksykę występującą w wymienionych publikacjach. Trzy najliczniej reprezentowane leksykony uwzględniają niemal wszystkie wyrazy występujące w ponad połowie słowników. Pierwsza z publikacji zawiera 13 określeń, druga 15, a trzecia aż 17. Dwa ostatnie leksykony notują także 15 wyrazów, które występują w zebranych materiale jednokrotnie, co stanowi 71% wszystkich nazw sklasyfikowanych pojedynczo i 21% całości zgromadzonego słownictwa. Należy zwrócić uwagę na określenia uwzględnione w materiale dwukrotnie – właśnie w trzech wymienionych publikacjach. Są to: *cudzopaniec*, *cudzowołściec*, *przesiedlca*, *wychodziec*, *wychodzień* – występujące w „Słowniku wileńskim” oraz w „Słowniku warszawskim”, a także nazwy: *obcoplemiennik* i *posieleniec* – zawarte w „Słowniku warszawskim” i w „Słowniku języka polskiego” pod redakcją Witolda Doroszewskiego. Wymienione wyrazy stanowią 41% spośród 17 pojęć notowanych dwukrotnie w całym analizowanym materiale. Warto podkreślić, iż osiem z pozostałych leksemów uwzględniono w jednym spośród badanych słowników, a wśród nich 50% wymienionych jest po raz drugi w poprzedzającym wspomniane publikacje „Słowniku języka polskiego” Samuela Bogumiła Lindego.

4. Wnioski

Bogactwo nazewnictwa przedstawione na podstawie badań leksykograficznych, ze szczególnym uwzględnieniem trzech publikacji omówionych w poprzednim rozdziale, dowodzi iż tematyka migracyjna budziła emocje już wśród dawnych użytkowników języka i pozostaje kontrowersyjna do dziś.

Ilość słownictwa zawartego w leksykonie wydanym w Wilnie w 1861 roku wynika z założeń jego redaktorów, których celem było wzbogacenie „Słownika języka polskiego” Samuela Bogumiła Lindego (1807 r.), notującego w obrębie omawianych pól semantycznych aż 24 wyrazy, przez zawarcie w nowej publikacji nazw potocznych, ogólnych, regionalnych – w tym także kresowych.

Ostatni z poddanych analizie leksykonów – „Słownik języka polskiego” pod redakcją Witolda Doroszewskiego wydawany w Warszawie w latach 1958–1969 – początkowo miał stanowić suplement do wcześniej opisanej publikacji. Jednak zdecydowano się na stworzenie osobnego słownika gromadzącego leksykę od połowy XVIII wieku do lat sześćdziesiątych wieku XX. Ostatecznie publikacja jest zatem poszerzona o nazewnictwo zawarte również w poprzedzających ją leksykonach, co tłumaczy nie tylko obszerność wydania – dziesięć tomów i suplement – ale również bogactwo leksyki poddawanej badaniu w niniejszym artykule⁵.

Słownictwo zawarte w opisanych publikacjach to obraz języka nie tylko w perspektywie synchronicznej, lecz także diachronicznej, gdyż zawierają one odniesienia do wyrazów, które wyszły z użycia. Niewątpliwie oprócz prężnego rozwoju leksykologii i leksykografii, istotny wpływ na liczbę notowanego słownictwa miała sytuacja społeczno-polityczna. Polska znajdowała się pod zaborami, co skutkowało germanizacją i rusyfikacją nie tylko w sferze administracyjnej, lecz także językowej. Kolejne powstania, Wielka Emigracja, a także I i II wojna światowa sprawiły, iż konieczne było ponowne dokumentowanie rzeczywistości językowej będącej odzwierciedleniem ówczesnych realiów. Przełom XIX i XX wieku obfitował bowiem w leksykę nazywającą zesłańców, przesiedleńców, azylantów i uchodźców. Wobec, wciąż powracającego w mediach, dyskursu dotyczącego uchodźców i migrantów odniesienie do dawnego nazewnictwa oraz analiza semantyczna poszczególnych leksemów zyskują na znaczeniu. Wpływają bowiem na wzrost świadomości użytkowników współczesnej polszczyzny, a tym samym mogą znaleźć odzwierciedlenie nie tylko w uzusie, ale również w słownictwie wprowadzanym do najnowszych leksykonów.

Wykaz literatury

- DUBISZ, Stanisław. *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003. Print.
- GRZEGORCZYKOWA, Renata. *Świat widziany poprzez słowa. Szkice z semantyki leksykalnej*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2012. Print.

⁵ Por. <http://www.leksykografia.uw.edu.pl/slowniki/31/slownik-jezyka-polskiego-warszawa-1958-1969>, data dostępu: 13.11.2018.

- GRZYMAŁA-KAZŁOWSKA, Agnieszka. *Konstruowanie „innego”*. Wizerunki imigrantów w Polsce. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2007. Print.
- KARŁOWICZ, Jan, Adam KRYŃSKI i Władysław NIEDŹWIEDZKI. *Słownik języka polskiego*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1900–1927. Print.
- KARŁOWICZ, Jan, Adam KRYŃSKI, WŁADYSŁAW NIEDŹWIEDZKI i Józef PRZYBOROWSKI. *Arkusze próbny. Słownik języka polskiego*. Warszawa: Druk. E. Lubawskiego i S-ki, 1895. Print.
- KOZIARA, Stanisław i Renata PRZYBYLSKA. „Gość czy obcy? Od przekazu ewangelicznego (Mt 25, 31-46) do polskich przekładów biblijnych. Problemy ekwiwalencji”. *LingVaria II* 12 (2017): 73–91. Print.
- LINDE, Samuel Bogumił. *Słownik języka polskiego*. Warszawa: Drukarnia XX. Piarów, 1807–1814. Print.
- MAYENOWA, Maria Renata. *Słownik polszczyzny XVI wieku*. Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1966. Print.
- Słownik języka polskiego*. <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/posieleniec;5478339.html>. 13.11.2018.
- Słownik języka polskiego*. <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Gdzie-dwoch-Polakow-tam-trzy-zdania;11959.html>. 13.11.2018.
- Słowniki dawne i współczesne*. <http://www.leksykografia.uw.edu.pl/slowniki/31/slownik-jezyka-polskiego-warszawa-1958-1969.13.11.2018>.
- Słowniki dawne i współczesne*. <http://www.leksykografia.uw.edu.pl/slowniki/35/slownik-jezyka-polskiego-warszawa-1900-1927.13.11.2018>.
- Słowniki dawne i współczesne*. <http://www.leksykografia.uw.edu.pl/slowniki/36/slownik-jezyka-polskiego-wilno-1861.13.11.2018>.
- SÓJKA, Jacek. „Kulturoznawstwo – od znawstwa do dyscypliny naukowej”. *Nauka* (2005): 100. http://www.pan.poznan.pl/nauki/N_405_05_Sojka.pdf. 13.11.2018.
- SZYMCZAK, Mieczysław. *Słownik języka polskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1978–1981. Print.
- TOKARSKI, Ryszard. *Struktura pola znaczeniowego (studium językoznawcze)*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984. Print.
- URBAŃCZYK, Stanisław. *Słownik staropolski*. Kraków: PAN, 1953–2002. Print.
- Wielki słownik języka polskiego*. http://www.wsjp.pl/do_druku.php?id_hasla=52180&id_znaczenia=0. 13.06.2018.
- WIERZBICKA, Anna. *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2016. Print.
- ZAMOJSKA, Ewa. „Inny jako obcy. Imigranci w polskim dyskursie publicznym i edukacyjnym”. *Studia Edukacyjne* (2013), 191–192. Print.

ZITIERNACHWEIS:

- KAŹMIERCZAK, Paulina. „O różnorodności nazw określających migrantów – na materiale leksykograficznym.”, *Linguistische Treffen in Wrocław* 16, 2019 (II): 51–60. <https://doi.org/10.23817/lingtreff.16-4>.